

ANNA SEKUŁA

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

ŚRÓDMIEŚCIE – TO CENTRUM MIASTA? PRZYKŁADY MIAST SUBREGIONU CENTRALNEGO – ZABRZA, BYTOMIA I GLIWIC

Abstract: Is Downtown the City Center? Examples of Central Subregion Cities – Zabrze, Bytom and Gliwice. The article presents the development of industrial cities: Zabrze, Bytom and Gliwice regarding the background of historical changes, the influence of endogenous and exogenous factors. The development of these cities was connected with trade, hard coal mining and heavy industry. These cities were interconnected administratively, communicatively and economically. They changed their nationality and joined other towns. The different concepts of authorities regarding urban spaces and the profile of a given city were implemented. The influence of various factors, taking place even historically distant time, related to the city's development concepts and shaping their centers, has become one of the challenges that cities are trying to meet. The activity of various entities in the city center is a measure of the attractiveness of the city itself. Examples of cities: Zabrze, Bytom and Gliwice show the difference in the situation in which each of these cities is located.

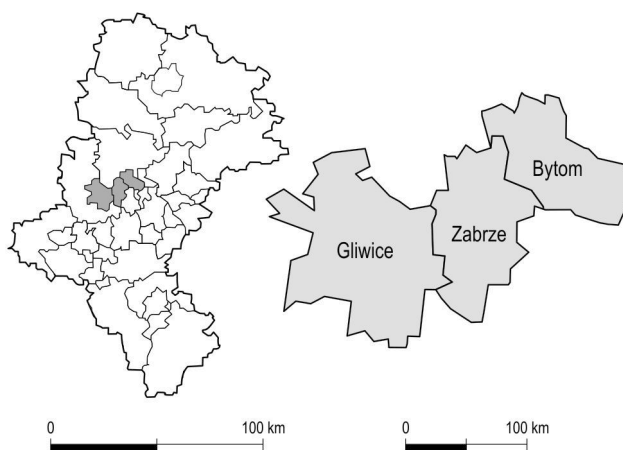
Keywords: Downtown, local development policy, local problems.

Wstęp

Centrum miasta, chociaż nie jest pojęciem w pełni uzgodnionym wśród przedstawicieli różnych dyscyplin nauki i polityki [Markowski 2016: 5], stanowi *najbardziej charakterystyczną część miasta, decydującą o jego ogólnym obrazie, identyfikacji i poczuciu tożsamości* [Borsa 2016: 12]. Centra te ulegają jednak przeobrażeniom wynikającym z ludzkiej aktywności, podejmowanych decyzji zarówno przez podmioty publiczne, jak i prywatne oraz historycznych wydarzeń, które miały wpływ na powstawanie i funkcjonowanie miast, w tym śląskich miast przemysłowych, jakimi były Bytom, Zabrze i Gliwice.

1. Czynniki wpływające na kształt miast, śródmieścia i ich centrum

Zabrze, Gliwice i Bytom wchodzą w skład województwa śląskiego, na mocy *Ustawy z 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego podziału terytorialnego państwa* (Dz.U. 1998, Nr 96, poz. 603 ze zm.) gdzie z dniem 1 stycznia 1999 utworzono 16 województw, w tym województwo śląskie, w skład którego wchodzi ww. miasta. Jednocześnie są to gminy, stanowiące podstawową jednostkę samorządu terytorialnego [art. 164 Konstytucji RP 1997] wykonujące zadania powiatu [art. 92 ust. 2 *Ustawy o samorządzie powiatowym*]. W *Rozporządzeniu Rady Ministrów z 7 sierpnia 1998 r. w sprawie utworzenia powiatów* [Dz.U. 1998 nr 91 poz. 578] powyższe miasta zostały wymienione wśród 19 miast posiadających status miast na prawach powiatu w województwie śląskim. Ponadto Gliwice wskazano na siedzibę władz powiatu gliwickiego.

Ryc. 1. Miasto Gliwice, Zabrze, Bytom na tle powiatów ziemskich i grodzkich woj. śląskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <http://strateg.stat.gov.pl/Home/Strateg> (2018.07.24).

Nowo ukształtowany ustrój terytorialny Polski [Kraś 2006: 293], a także zadania wynikające z poszczególnych ustaw (o samorządzie gminnym, o samorządzie powiatowym) stały się determinantami działania władz publicznych na terenie tych miast. Realizowane zadania są jednocześnie wynikiem decentralizacji zadań publicznych, polegających na możliwości podejmowania decyzji w sprawach lokalnych niezależnie od rządu centralnego [Dolnicki 2016: 21, 24]. Zadania prowadzone przez administrację publiczną mają na celu zaspokajanie potrzeb zbiorowych mieszkańców, wpływają jednocześnie na prowadzenie gminnej polityki przestrzennej i polityki rozwoju. Podejmowane są na podstawie wielu czynników zewnętrznych i wewnętrznych [Heffner 2013: 57], mogących mieć wpływ na rozwój lokalny, miejski, jak i samego regionu [Malik 2012: 17].

1.1. Czynniki historyczne rozwoju miast

Jednym z czynników rozwoju miast są czynniki historyczne. Dotyczą one także omawianych w tym opracowaniu miast. Chociaż czas ich powstania jest różny, to jednak do ich rozrostu przyczyniał się rozwój przemysłu.

BYTOM

Bytom uzyskał prawo lokalizacji w 1254 r., należy tym samym do najstarszych miast Górnego Śląska. Jego początkowy rozwój w XV w. związany był z górnictwem i handlem, dzięki bliskości szlaku handlowego łączącego Bytom z Krakowem. W XIX w. jego ranga wzrosła do największego ośrodka przemysłowego i ważnego ośrodka administracyjnego regionu i ze względu na przeniesienie na jego teren instytucji publicznych, takich jak siedziby powiatu, sądu, a także prokuratury wojskowej [Smołka-Franke 2013: 76-77]. Z tego czasu, historyczne śródmieście uległo przeobrażeniom i przebudowom, a zabytki z tych czasów zachowały się do dzisiaj [Gminny Program Rewitalizacji. Bytom 2020+ 2017: 107].

ZABRZE

Sąsiadujące z Bytomiem Zabrze, przez które przechodził szlak drogowy z Bytomia do Gliwic [Knosza 2016: 34], najpóźniej uzyskało prawa miejskie – dopiero w 1922 r. Początkowo mieszkańcy Zabrza zajmowali się głównie uprawą roli, m.in. lnu [Koman 2017: 153] i chmielu [Knosza 2016: 58]. Zabrze, którego rozwój wiązał się z występowaniem cieków wodnych, szlaków komunikacyjnych i bogactw naturalnych, powstało z połączeń przyległych gmin i kolonii. Do czasu nadania praw miejskich było największą wsią w Europie i *najbardziej uprzemysłowioną gminą wiejską* [Szczech 1992: 5] z niższymi, związanymi z inwestycjami na terenach wiejskich, podatkami [Kaczmarzyk 2012: 49]. Przemysłowy charakter Zabrza zaczęło uzyskiwać pod koniec XVIII w., gdzie zaczęto wydobywać węgiel na większą skalę, powstało wiele kopalni, w tym „Królowa Luiza”, jedna z większych kopalni w XIX w. na Górnym Śląsku [Szczech 1992: 5-6]. W pierwszej połowie XIX w. między Chorzowem, Zabrzem i Gliwicami wybudowano drogę Kronprinzstrasse, która połączyła Hutę Królewską w Chorzowie z Gliwicami, przy której wybudowano wiele obiektów przemysłowych [Studium Uwarunkowań (...) Zabrza, 2011: 9]. Wprowadzono także linię kolejową z Wrocławia do Mysłowic. Przemysłowy rozwój Zabrza wiązał się z napływem migrantów i intensywnym rozwojem urbanistycznym [Koman 2017: 154], było jednak na początku XX w. *chaotycznie ukształtowanym organizmem, pozbawionym centrum i wyraźnych ram urbanistycznych* [Wagner 2008: 208].

GLIWICE

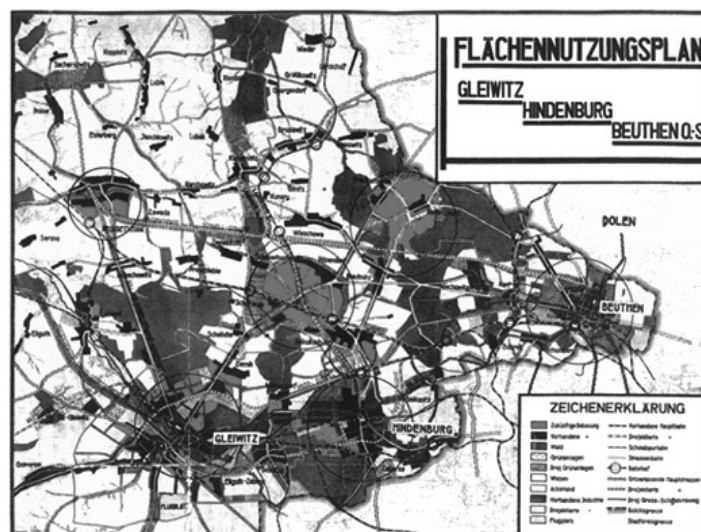
Początkowy rozwój Gliwic miał miejsce dzięki lokalizacji w skrzyżowaniu dróg handlowych z Węgier i Czech oraz z Rusi w kierunku Wrocławia oraz prowadzonym

handlem (piwowarstwo, sukiennictwo) oraz rolnictwu (uprawa chmielu). Założone w XIII w. [*Program Opieki nad Zabytkami Miasta Gliwice...* 2016: 14], cechowały się układem miasta w postaci owalu z kwadratowym rynkiem widocznym do czasów współczesnych [Radziejewicz-Winnicki 2004: 243], gdzie *stare miasto stanowi element ośrodkowy, które otacza struktura śródmieścia* [*Studium Uwarunkowań (...) Gliwic...* 2009: 5]. Rozwój przemysłu na przełomie XVIII i XIX w. wpłynął na rozrastanie miasta przez przyłączanie kolejnych gmin i wpływając na jego niejednorodną strukturę przestrzenną. Na jego terenie powstały obiekty przemysłowe, w tym w pobliżu rzeki Kłodnicy. Wybudowano także (przełom wieków XVIII i XIX) Kanał Kłodnicki, który łączył gliwicką hutę z zabrzańskimi kopalniami węgla (Główna Kluczowa Sztolnia Dziedziczna w kopalni „Królowa Luiza¹) i z portem na Odrze w Koźlu [*Program opieki nad zabytkami...* 2016: 15], który był kolejnym przykładem powiązań gospodarczych między sąsiadującymi ze sobą miastami, ale też przedsiębiorców, wielkich przemysłowców, którzy, prócz państwa, inwestowali w budowę hut, kopalń i fabryk na terenie Górnego Śląska [Chmielewska, Gaidzik 2012: 55].

Powyższe miasta łączy też wspólna historia, związana z okresem międzywojnia. Po pierwszej wojnie światowej dokonano podziału zaboru pruskiego i wytyczono granicę państwową przechodzącą przez Górny Śląsk, między Polską i Republiką Weimarską [Jaskólski 1919: 25]. W wyniku tego podziału miasta Gliwice, Zabrze i Bytom znalazły się po stronie niemieckiej, stając się jednocześnie terenami przygranicznymi. Województwo Śląskie uzyskało autonomię [*Autonomia Śląska* 1991], z własnym Sejmem i Skarbem Śląskim. Katowice po polskiej stronie Śląska stały się centrum administracyjnym – znajdowało się tam wiele obiektów użyteczności publicznej, w tym gmach Sejmu Śląskiego i Urzędu Wojewódzkiego [Tomkiewicz 2012: 238-239]. Natomiast po stronie niemieckiej przyjęto projekt jednolitego rozwoju Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, którego założeniem było połączenie terytorialne i administracyjne miast Bytomia, Gliwic i Zabrze w trójmiasto – jedno miasto o randze wielkomiejskiego ośrodka przemysłowego [Wojtas 2006: 113]. Projekt ostatecznie niezrealizowany, zakładał rozwój szlaków komunikacyjnych, infrastruktury technicznej i dalszą rozbudowę tkanki miejskiej [Waryś 2017: 392] z centrum, które miało stanowić Zabrze. W latach międzywojennych powstały także projekty przebudowy ścisłego centrum Zabrze, które miało łączyć przestrzennie samo miasto w osi północ-południe, a jednocześnie miało spełniać oczekiwania związane z byciem centrum planowanego trójmiasta. Miało ono obejmować takie elementy, jak obiekty kulturalne, administracyjne i tereny mieszkaniowe [Wagner 2013: 8, 38, 47].

Projektu centrum, tzw. korony miasta nie zrealizowano ze względu na koszty jego realizacji i ówczesną sytuację gospodarczą. Realizowano natomiast budowy zespołów mieszkaniowych, będących odpowiedzią na procesy migracyjne tego czasu, które uzupełniały utworzone w XIX w. osiedla robotnicze, patronackie [Waryś 2017:

¹ [http://www.zjura.sownet.pl/kanal/kanal_historia.htm].

Ryc. 2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego. Gliwice, Zabrze, Bytom

Źródło: Udostępnione z UM w Zabrzu.

387-390]. Budowano także obiekty użyteczności publicznej uczestnicząc w swoistej konkurencji na polu budownictwa z gminami śląskimi po polskiej stronie granicy [Wagner 2013: 9].

1.2. Dalszy rozwój i stan obecny

Po zakończeniu II wojny światowej miasta Zabrze, Gliwice i Bytom znalazły się w granicach Państwa Polskiego.

ZABRZE

Po wojnie Zabrze zaczęto kreować na socjalistyczne miasto górników, węgla i stali, przemysłu [Kaczmarzyk 2012: 53], w którym funkcjonowały kopalnie i zakłady przemysłu ciężkiego. Ponadto w następnych latach dołączono do Zabrza kolejne miejscowości ustalając ostatecznie granice administracyjne miasta. W okresie transformacji gospodarczej z centralnego zarządzania na system gospodarki rynkowej Zabrze zmagало się z procesami restrukturyzacji skutkującymi wysokim bezrobociem, brakiem inwestycji i ostatecznie ruchami emigracyjnymi, w tym do państw Unii Europejskiej [Koman 2017: 154-155]. Utworzenie na terenie Zabrza pierwszego wydziału Śląskiej Akademii Medycznej (później Uniwersytetu), a następnie instytucji o charakterze medycznym, wpłynęło na rozwój usług medycznych w mieście. Centrum miasta natomiast uległo przeobrażeniom, przez wybudowanie hipermarketu, usytuowanie stacji benzynowych i częściowe wyłączenie z ruchu głównej ulicy śródmieścia przez utworzenie pasaży dla ruchu pieszego. Zauważalna pozostaje do dzisiaj

Tabela 1

Ludność i powierzchnia Zabrze w 2017 r.

Gmina	Powierzchnia		Liczba ludności	Gęstość zaludnienia (osób na 1 km ²)
	w ha	w km ²		
Zabrze	8 040	80	174 349	2 169

Źródło: [https://bdl.stat.gov.pl/BDL/, dostęp 25.07.2018].

dysfunkcja centrum, w kategoriach społecznych i funkcjonalnych [Wagner 2008: 49-50]. Brak powiązań między północną a południową częścią centrum przedzielonego torami kolejowymi, sprzyja spadkowi atrakcyjności tego miejsca dla mieszkańców i jego użytkowników.

GLIWICE

Za jeden z impulsów rozwojowych Gliwic wskazuje się zlokalizowanie na jego terenie siedziby, zaraz po II wojnie światowej, Politechniki Śląskiej. Jej utworzenie spowodowało napływ pracowników naukowych, w tym profesorów Politechniki Lwowskiej. Kształcono tam przyszłych absolwentów i pracowników biur projektowych. Do dzisiaj oferta tej szkoły uległa znaczącemu rozszerzeniu. Gliwice było miastem robotniczym, ze względu na wiele zakładów przemysłowych, ale stało się także inteligenckim. Procesy restrukturyzacji również i w tym mieście doprowadziły do zamknięcia dużych zakładów przemysłowych. Jednak miasto zaczęło się rozwijać w kierunku nowych technologii tworząc na swoim terenie Technopark Gliwice, Centrum Nowych Technologii [Czarnecki 2013: 130]. Śródmieście, z centralnym elementem, którym jest Stare Miasto, charakteryzuje się *szachownicowym układem z kwartałami ulic prostopadłych i równoległych do dwóch głównych arterii miasta*. Samo miasto Gliwice, podobnie jak Zabrze, ma niejednorodną strukturę, składającą się z dzielnic (dawnych gmin) włączonych do miasta na przestrzeni lat XIX i XX w. [Gliwicki Program Rewitalizacji...2017: 7].

Tabela 2

Ludność i powierzchnia Gliwic w 2017 r.

Gmina	Powierzchnia		Liczba ludności	Gęstość zaludnienia (osób na 1 km ²)
	w ha	w km ²		
Gliwice	13 388	134	181 309	1 354

Źródło: [https://bdl.stat.gov.pl/BDL/, dostęp 25.07.2018].

BYTOM

Bytom, po drugiej wojnie światowej musiał się zmierzyć z napływem ludności, wysoką gęstością zaludnienia, trudną sytuacją mieszkaniową wynikającą z niedoboru mieszkań i uszkodzeń istniejących budynków, chodników i ulic, problemami komunikacyjnymi w samym centrum, ciągłym niedoborem wody, uszkodzeniami sieci kanalizacyjnej, zanieczyszczeniem środowiska, a przede wszystkim rabunkową eksploatacją węgla prowadzoną m.in. w rejonie śródmieścia, prowadzącą do katastrof budowlanych i wszystkich powyższych problemów. Śródmieście nie spełniało swoich funkcji usług publicznych, gdzie budynki publiczne ulegały dewastacji, będąc następnie albo modernizowane albo też zamykane. Brak funduszy, politycznej woli władz wyższego stopnia doprowadziło miasto, o pięknej architekturze i średniowiecznym rodowodzie do ruiny [więcej: Tracz 2012: 256-302]. W ostatnich latach ściśle centrum Bytomia uległo zmianie – i tutaj, podobnie jak w wielu innych miastach, powstała galeria handlowa – przykład komercjalizacji przestrzeni miejskich [Smołka-Franke 2013: 85]. Bytom został uznany za Obszar Strategicznej Interwencji (OSI), w którym w największym stopniu skumulowane są negatywne zjawiska rozwojowe, wymagające skoncentrowanej interwencji polityki regionalnej, dla którego przewidziano przeprowadzenie kompleksowych działań rewitalizacyjnych [*Gminny Program Rewitalizacji Bytom 2020+*: 34] i odrębną alokację funduszy unijnych w *Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Śląskiego [RPO WSL 2014-2020 2014: 252]*.

Tabela 3

Ludność i powierzchnia Bytomia w 2017 r.

Gmina	Powierzchnia		Liczba ludności	Gęstość zaludnienia (osób na 1 km ²)
	w ha	w km ²		
Bytom	6 944	69	168 394	2 425

Źródło: [https://bdl.stat.gov.pl/BDL/, dostęp 25.07.2018].

2. Centra miast

Rozwój przemysłu był czynnikiem determinującym rozwój śląskich miast. Dotyczy to także Zabrze, Gliwic i Bytomia. Obecny obszar zajmowany przez te miasta na prawach powiatu, znajdujące się w rdzeniu miast Aglomeracji Górnośląskiej [Kuźnik 2015: 83], wynika z łączenia się, na przestrzeni różnych lat, gmin w jeden organizm miejski, z budowy osiedli patronackich, czy też dużych osiedli mieszkaniowych, blokowisk, budowanych w pobliżu zakładów przemysłowych i kopalni. Tę przestrzenną różnorodność powinno spinać śródmieście, a w zasadzie centrum miasta, będące *pod względem obszaru stosunkowo niedużym, o centralnym położeniu, wyróżniającym*

się kompozycją urbanistyczną i wartościami architektonicznymi [Wojnarowska 2017: 36]. Centrum powinno stanowić o tożsamości samego miasta, być jego wizytówką, odzwierciedlającą jego atrakcyjność. Wpływać powinno na odczucia integracji mieszkańców całego miasta, powinno być miejscem wielofunkcyjnym, o wysokiej jakości przestrzeni i usług publicznych, [Wojnarowska 2017: 37, 38] atrakcyjnym dla mieszkańców samego centrum, jak i jego użytkowników. Jednak funkcje centrów miast ulegają zmianie, ich sposób zagospodarowania wpływa na atrakcyjność lokalizacji w ich obszarze usług, handlu i obiektów kulturalnych [Bernaciak 2015: 266]. Trudności z dostępnością komunikacyjną do centrów skutkuje na zmianę lokalizacji działalności gospodarczej przedsiębiorstw sytuujących się poza ich obrębem, tworząc nowe obszary handlu i usług. Pojawiają się więc wyspecjalizowane ośrodki miejskie, produkcyjne, biurowe, rozrywkowe, handlowe [Podhalański 2008: 71, 74]. Przestarała tkanka mieszkaniowa, koszty życia w centrum miast powodują wyludnianie się centrów i większą skłonność mieszkańców do osiedlania się w strefach podmiejskich,

Ryc. 3. Jednostki pomocnicze Zabrze

Źródło: [<http://siot.um.zabrze.pl/imap/?gmap=gp0>,
dostęp: 24.07.2018].

Ryc. 4. Jednostki pomocnicze Gliwic

Źródło: [<http://sitplan.um.bytom.pl/iuip/mapa.php?profile=4737>,
dostęp: 24.07.2018].

Ryc. 5. Dzielnice Bytomia*

Źródło: [<http://sitplan.um.bytom.pl/iuip/mapa.php?profile=4737>, dostęp: 24.07.2018].

* Ujednolicony tekst Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego [<http://sitplan.um.bytom.pl/iuip/add/file/1439524528.pdf>], uwzględniający uchwałę z 2018 r. (UCHWAŁA Nr LXIV/839/18 RADY MIEJSKIEJ W BYTOMIU z 28 maja 2018) zawiera w paragrafie 3 pkt. 2 informacje na temat dzielnic: „miasto posiada 11 dzielnic: Bobrek, Górniki, Karb, Łagiewniki, Miechowice, Rozbark, Stolarzowice, Stroszek, Sucha Góra, Szombierki i Śródmieście”. Dostęp: 2018.07.25.

Status dzielnic Bytomia określa m.in. Uchwała nr XLIV/612/09 Rady Miejskiej w Bytomiu z 26 marca 2009 r. w sprawie zmiany uchwały nr XXXVIII/582/05 Rady Miejskiej w Bytomiu z 23 lutego 2005 r. w sprawie ustanowienia obszarów, na których można utworzyć dzielnice z późn. zm. oraz podejmowane uchwały w sprawach utworzenia dzielnic miasta Bytom. <http://bip.um.bytom.pl/zalacznik?idZalacznika=1255579>.

w których zaczynają się kształtować nowe funkcje i usługi szybciej dostępne, niż oferowane w centrum miasta. Charakterystyczne dla śląskich miast jest również to, że nowe subcentra wytworzone jako forma ucieczki z centrum miast oraz bliskość innych miast aglomeracji śląskiej tworzą nowe powiązania funkcjonalne o charakterze międzygminnym. Łączą one przyległe dzielnice sąsiadujących ze sobą miast. Prócz powyższych charakterystycznych również dla Zabrze, Bytomia i Gliwic zjawisk, na ich terenie można wyodrębnić także centra poszczególnych dzielnic, które w przeszłości były odrębnymi gminami oraz sprawiających wrażenie, zatrzymanych w czasie osiedli patronackich z przełomu XIX i XX w.

Podsumowanie

Bytom, Gliwice i Zabrze są śląskimi miastami, których rozwój związany był z rozwojem przemysłowienia i odkryciem złóż kopalń, stając się ważnymi ośrodkami przemysłu oraz, w lokalnej skali, także ośrodkami administracji. Łączy je wspólna historia i powiązania społeczno-gospodarcze. Podobieństwa wynikają też z faktu tworzenia nowych przestrzeni, powstałych przez powstawanie nowych osiedli czy też połączenia gmin w jedno miasto. Ze względu na te połączenia i odrębne wcześniej admi-

nistracyjnie obszary, można wskazać, że prócz centrów miast znajdują się tam również pomniejsze centra, o charakterze dzielnicowym i osiedlowym, z którymi utożsamiają się ich mieszkańcy [Żmudzińska-Nowak 2012: 35]. Podobnie też omawiane miasta dotyka proces suburbanizacji – mieszkańcy osiedlają się w poszukiwaniu wygodniejszych do zamieszkania miejsc, w strefy podmiejskie, do tańszych i nowocześniejszych budynków (w porównaniu do zatłoczonych śródmieść i starej zabudowy do zamieszkania).

Odmienna jest sytuacja tych miast odnośnie do samego centrum, zlokalizowanego w śródmieściu. Kształt śródmieść, odmienność ich projektowania w różnych obszarach każdego z miast, ich niejednorodność, jest wypadkową rozwoju samych miast – rozwijania koncepcji urbanistycznych podejmowanych przez władze tych miast na przestrzeni dziejów dotyczących sposobu korzystania z ich przestrzeni. Na charakter śródmieść wpłynęły także utworzone przedsiębiorstwa produkcyjne i usługowe, usytuowanie w pobliżu osi komunikacyjnych, a także zabytkowe osiedla tworzone dla pobliskich fabryk i zakładów przemysłowych. Gliwice i Bytom posiadają historycznie ukształtowane centrum i zbudowane wokół niego śródmieście. W samym centrum, w jego środku, pod względem przestrzennym znajduje się, charakterystyczny dla tych miast rynek, będący miejscem spotkań mieszkańców i spotkań biznesowych, od których promieniście odbiegają drogi i znajdujące się pobliskie place. Zabrzeńskie śródmieście nie ma wyszczególnionego w przestrzeni obszaru, punktu odniesienia, z którym mieszkaniowiec mógłby się utożsamiać. Mieszkańcy nie są nim zainteresowani, prócz spraw urzędowych, nie szukają tu przestrzeni do spędzania wolnego czasu. Niedaleka odległość do centrum handlowego, stara tkanka mieszkaniowa, brak częstych wydarzeń kulturalnych powoduje, że mieszkańcy miasta szukają innych miejsc oferujących lepszą jakość życia i usług w innych dzielnicach, a nawet innych miastach. Najlepiej w tym zestawieniu prezentują się Gliwice. Bytom, posiadając jak Gliwice, historycznie ukształtowane centrum, musi mierzyć się z problemami jego dewastacji oraz sytuacją społeczno-gospodarczą całego miasta i poszukiwaniem środków na realizację inwestycji wpływających na wzrost jego atrakcyjności mieszkaniowej i gospodarczej. W gliwickim śródmieściu natomiast odnotowuje się aktywność gospodarczą, gdzie centrum stało się atrakcyjne dla zlokalizowanych tam firm sektora nowoczesnych technologii, a także przedsiębiorstw handlowych oraz usługowych. W śródmieściu znajdują się również najważniejsze instytucje miejskie i miejsca spędzania wolnego czasu. Jest więc, mimo zdiagnozowanych negatywnych zjawisk i czynników występujących na tym terenie [Obszarowy Program Rewitalizacji Śródmieście, Gliwice 2014], miejscem wielofunkcyjnym, integrującym sfery życia społecznego, gospodarczego i kulturalnego [Wojnarowska 2017: 39].

Literatura

Autonomia Śląska, Ustawa Konstytucyjna z 15 lipca 1920 r., Związek Górnośląski Koło w Zabrzu Muzeum Miejskie w Zabrzu, Zabrze, 1991.

- Bernaciak A., 2015, *Współczesne przemiany centrów miast w świetle wybranych doświadczeń amerykańskich i europejskich*. Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, Rok LXXVII, z. 4: 265-275.
- Borsa M., 2016, *Powrót do centrum miasta – siły sprawcze, uczestnicy, motywacje*, [w:] *Powrót do centrum miasta – wyzwanie dla Krajowej Polityki Miejskiej*, T. Markowski (red.). Studia KPZK PAN, t. CLXVIII, Warszawa: 11-22.
- Chmielewska M., Gaidzik K., 2012, *Wpływ Górnictwa na współczesny krajobraz kulturowy Rokitnicy i Miechowic (Górny Śląsk)*, [w:] *Dzieje górnictwa – element europejskiego dziedzictwa kultury*, P. P. Zagożdżon, M. Madziarz (red.). 4, Wrocław: 53-65.
- Czarnecki J., 2013, *Zespoły mieszkaniowe dla Gliwic – miasta nowych technologii*, [w:] *Gliwickie rekomendacje. Powiązania przestrzenne nowoczesnej wielorodzinnej zabudowy mieszkaniowej*, G. Nawrot (red.). Politechnika Śląska w Gliwicach, Wydział Architektury, Monografia, Gliwice.
- Dolnicki B., 2016, *Samorząd Terytorialny*. Wolters Kluwer, wyd. 6, Warszawa.
- Gliwicki Program Rewitalizacji do roku 2023*, Załącznik do uchwały Nr XXX/682/2017 Rady Miasta Gliwice z 7 września 2017.
- Gminny Program Rewitalizacji. Bytom 2020 +*, Uchwała z 27.02.2017 r. nr XXXVIII/487/17 Rady Miejskiej w Bytomiu: 662.
- Heffner K., 2016, *Wykorzystanie powiązań funkcjonalnych obszarów miejskich jako potencjałów rozwojowych regionów Polski zachodniej*, [w:] *Badania miejskie i regionalne. Doświadczenia i perspektywy*. Studia KPZK PAN, t. CLIII, Warszawa: 57-81.
- Jaskólski J., 1919, *Granice Polski z mapą, trzema tablicami statystycznymi i słowniczkiem geograficznym*. Drukarnia I. Jaegra, Lwów.
- Kaczmarzyk I., 2012, *Rozwój przemysłu i dziedzictwo poprzemysłowe jako czynniki zmieniające oblicze Zabrze*. Świat i Słowo, 2(19): 45-62.
- Knosała J., 2016, *Historia miasta Zabrza*. M-Studio, Zabrze.
- Koman W., 2017, *Suburbanizacja wewnętrzna Zabrza*. Studia Miejskie t. 26: 151-163.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 1997. 78, poz. 483.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie*, M.P. 2011 nr 36 poz. 423.
- Kraś J., 2006, *Reforma samorządu terytorialnego jako jeden z kluczowych elementów reformy administracji publicznej w III RP*. Resovia Sacra, Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej, nr 13: 291-310.
- Kuźnik F., 2015, *Zarządzanie procesem metropolizacji aglomeracji górnośląskiej*, [w:] *Wybrane aspekty kształtowania obszarów metropolitalnych*, P. Lorens, S. Ledwoń (red.). Biuletyn KPZK PAN, z. 259, Warszawa: 80-99.
- Malik K., 2012, *Uwarunkowania społeczne i gospodarcze projektów rozwoju – przykład foresightu regionalnego*, [w:] *Projekty regionalne i lokalne – uwarunkowania społeczne i gospodarcze*, H. Brandenburg (red.). Wyd. UE, Katowice: 17-33.
- Markowski T., 2016, *Uwarunkowania skutecznej polityki urbanistycznej na rzecz powrotu do miast – wprowadzenie*, [w:] *Powrót do centrum miasta – wyzwanie dla krajowej polityki miejskiej*, T. Markowski (red.). Studia KPZK PAN, t. CLXVIII: 5-8.
- Obszarowy Program Rewitalizacji Śródmieście. Aktualizacja*, Agencja Rozwoju Lokalnego, sp. z o.o. Gliwice, Urząd miejski w Gliwicach, 2014 r. URL: [https://bip.gliwice.eu/pub/html/um/files/BRM/rewitalizacja/opr_srodmiescie.pdf], dostęp: 05.02.2018].

- Podhalański B., 2008, *Centrum metropolii a centrum miasta*. Czasopismo Techniczne A, z. 4-A. Wyd. Politechniki Krakowskiej: 69-75.
- Program Opieki nad Zabytkami Miasta Gliwice na lata 2016-2019*, Załącznik do Uchwały Nr XVII/435/2016 Rady Miasta Gliwice z 16 czerwca 2016 r., Opracowanie Śląskiego Centrum Dziedzictwa Kulturowego w Katowicach, Gliwice, 2016.
- Radziejewicz-Winnicki J., 2006, *Architektura Gliwic i jej przemiany historyczne do 1945 r. Rocznik Muzeum w Gliwicach*, t. XIX, (red. zbiorowa), Wydawca: Muzeum w Gliwicach, publikacja on-line: <http://www.muzeum.gliwice.pl/rocznik-muzeum-w-gliwicach-tom-xix/>; <http://www.muzeum.gliwice.pl/wp-content/uploads/2006/09/004-Rocznik-t.-XIX-J-Radziejewicz-Winnicki-Architektura-Gliwic.pdf>
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2014-2020*, Katowice, grudzień 2014 r.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 7 sierpnia 1998 r. w sprawie utworzenia powiatów*, Dz.U. 1998, nr 103 poz. 652.
- Smółka-Franke B., 2013, *Stare i nowe obszary kulturowe miasta przemysłowego: na przykładzie: Bytomia, Rudy Śląskiej i Zabrze*. Studia Etnologiczne i Antropologiczne 13, 75-86, URL: [http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Etnologiczne_i_Antropologiczne/Studia_Etnologiczne_i_Antropologiczne-r2013-t13/Studia_Etnologiczne_i_Antropologiczne-r2013-t13-s75-86/Studia_Etnologiczne_i_Antropologiczne-r2013-t13-s75-86.pdf], dostęp: 27.04.2018].
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Gliwice*, Uchwałą nr XXXI/956/2009 Rady Miejskiej w Gliwicach z 17 grudnia 2009 r.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Zabrze*, Uchwałą nr XII/126/11 Rady Miejskiej w Zabrzu z 4 lipca 2011 r.
- Szczech B., 1992, *Zabrze na dawnej fotografii (Maciejów, Biskupice, Zaborze)*. Muzeum Miejskie w Zabrzu Związek Górnośląski koło w Zabrzu, Wyd. Muzeum Miejskiego w Zabrzu, Zabrze.
- Tomkiewicz A., 2012, *W kierunku współczesnego miasta przemysłowego – przykład Katowice*. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria: Architektura z. 51: 235-241.
- Tracz B., 2012, *Z problemów życia codziennego mieszkańców Bytomia w latach osiemdziesiątych XX w.*, [w:] *Bytom w cieniu dwóch totalitaryzmów. Szkice z dziejów miasta 1933-1989*, S. Rosenbaum (red.). IPN – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Oddział w Katowicach, Katowice: 256-302.
- Ustawa z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym*, Dz.U. 1998 nr 91 poz. 578.
- Ustawa z 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego podziału terytorialnego państwa* (Dz.U. 1998, Nr 96, poz. 603 ze zm.).
- Wagner T., 2008, *Wizja i rzeczywistość – projekty przekształceń centrum Zabrze jako przykład współczesnych problemów miasta postindustrialnego*. Czasopismo Techniczne A, z. 4-A: 207-212.
- Wagner T., 2013, *Architektura modernistyczna w Zabrzu, Zabrzeński Szlak Modernizmu*. Wyd. Urząd Miejski w Zabrzu.
- Waryś E., 2017, *Kompozycje urbanistyczne w krajobrazach miast Górnego Śląska – problemy i potencjał*. Czasopismo inżynierii lądowej, środowiska i architektury, JCEEA, t. XXXIV, z. 64 (3/II/17), lipiec-wrzesień: 383-396.

- Wojnarowska A., 2017, *Rewitalizacja a jakość przestrzeni publicznej centrum miasta*. Mazowsze Studia Regionalne, wyd. 21: 35-52.
- Wojtas J., 2006, *Architektura terenów przygranicznych w kontekście przemian polityczno-kulturowych w historii oraz we współczesnych warunkach europejskich*. Teza Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych – OL PAN: 100-117.
- Żmudzińska-Nowak M., 2017, *Innowacyjność a tożsamość miejsca w rewitalizacji obszarów miejskich Żandka*. Praca badawcza zrealizowana w ramach projektu Design Silesia, Wyd. Wydział Architektury Politechnika Śląska w Gliwicach, Gliwice.